

บทที่ 2

ความเป็นมาของคัมภีร์ลิลิตวิสูตรและภาษากันสกฤตผสม

ลิลิตวิสูตรเป็นพุทธประวัติสำนวนหนึ่ง สันนิษฐานว่าเดิมพุทธประวัติสำนวนนี้เป็นของนิกาย
 สรรวาเสติวาทแต่ได้รับการแต่งเติมให้เป็นมหายานในภายหลัง พุทธประวัติดั้งเดิมก่อนหน้าทีนิกาย
 ต่าง ๆ จะแต่งขยายกันไป สันนิษฐานว่าอยู่ในรูปสูตร* ที่สาวกผูกเป็นคำประพันธ์สั้น ๆ เพื่อสะดวก

* คำว่า "สูตร" ตามรูปศัพท์หมายถึงเส้นด้าย เมื่อเย็บผ้าจนก็ใช้ด้ายสั้นบ้างยาว
 บ้าง ตามความจำเป็นที่มีต่อผ้าแต่ละผืน เมื่อเย็บแล้ว ผ่าก็มีความเป็นระเบียบงดงาม ความยาว
 ของเส้นด้ายที่ใช้ในการเย็บผ้าแต่ละผืนมีขอบเขตสั้นสุด เมื่อใช้ในทางวรรณคดีหมายถึงวิธีการ
 ประพันธ์ แบบสั้นบ้างยาวบ้าง ใช้ผูกเรื่องราวเพื่อสะดวกแก่การท่องจำหรือว่าปากเปล่าได้ (Oral
 Tradition)

ความหมายของศัพท์ในระยะแรกจึงน่าจะมุ่งถึงความกะทัดรัด ไม่จำกัดว่าจะเป็น
 ร้อยแก้วหรือร้อยกรอง ด้วยแม้ในพระวินัยปิฎก ก็มีปรากฏว่า ใช้สูตรเมื่อกล่าวถึงหลักปาติโมกข์ ดัง
 เช่น

te' pāṭimokkhe uddissamāne evaṃ vadenti: idāneva kho
 mayam jānāma ayampi kira dhammo suttāgato suttapariyāpanno
 anvaddhamāsaṃ uddesaṃ āgacchati||

ใน V.II: 6 ; cf.V.I: 65, 68; V.II: 95; V.III: 327.

การอธิบายศัพท์คำใน PTSD., p. 718; SktEd., p. 1131.

การใช้ในวรรณคดีในความหมายว่าเป็นคำประพันธ์สั้น ๆ เพื่อสะดวกแก่การท่องจำนี้
 ท้ายไปแก้ววรรณคดีของอารยันอื่นเดียว ไม่จำกัดแต่ในวรรณคดีของพุทธศาสนา เช่น สูตรในไวยากรณ์
 ัญญาตยาธิของปาณินิ เป็นต้น ในระยะหลัง เมื่อพุทธวจนะมีการแบ่งในรูปท่วงคลัดกฤษณะ (เช่นใน

แก่การท่องจำในสมัยพุทธกาล ภายหลังจากเมื่อสงฆ์แตกแยกไปเป็นหลายนิกาย การแต่งพุทธประวัติ ให้เป็นส่วนรวมของตน ๆ ในหลาย ๆ นิกายก็เกิดขึ้น ดังปรากฏว่า มีอยู่หลายสำนวน เช่น สำนวนของนิกายเถรวาทบาลี¹ สำนวนของนิกายโลโกตตรวาท ลายนวนสาวิงกะ เป็นต้น

สำนวนพุทธประวัติดั้งเดิม คงไม่มีเรื่องราวพิสดารมากนัก อาจเล่าเพียงให้รู้ว่าผู้ก่อตั้งศาสนาเป็นใคร มาจากไหน หรือไม่ก็อาจแทรกอยู่ตามเรื่องราวต่าง ๆ เมื่อมีการแต่งเติมให้เรื่องราวปะติดปะต่อกันขึ้นในครั้งหลัง จึงมีการต่อเติมลงไป มากน้อยแล้วแต่นิกาย ทำให้เนื้อหาของพุทธประวัติที่มีอยู่แต่ละนิกายผิดแผกกันไปบ้าง

คัมภีร์ลิลิตวิสูตรนี้ นิกายมหายานถือเป็นหนึ่งในกลุ่มคัมภีร์ไวปุลยสูตร หรือ มหาไวปุลย-
สูตร*

A. II: 178) ความหมายก็อาจเปลี่ยนแปลงไปให้เหมาะสมกับการประพันธ์

คัมภีร์อรรถกถา (เช่น DhSA. 14; LA. II: 160) ได้ให้ฉรรถกถาธิบายว่า

คำว่า "สูตร" หมายถึง ระเบียบที่แสดงเพื่อความเข้าใจเรื่องหนึ่งได้แก่
อุกโตวิมังค์ นิเทศ ชันธกะ ปริวาร สูตรทั้งหลายในสุดตนิบาต เป็นต้นว่า
มงคลสูตร รัตนสูตร นาลกสูตร สุวฏฐสูตร แรกพุทธ พระประการอื่น ๆ อันเรียก
ว่าสูตรก็นับว่าเป็นสูตรเหมือนกัน||

สูตร (formula) ในระยะแรกจึงเป็นไวยากรณ์ร้อยแก้วและร้อยกรอง

ความหมายของสูตร อยู่ใน Nyanaponika, (Übersetzer) Sutta-Nipāta,

(Konstanz : Verlag Christiani, 1955), p. 14 (Eine Literar-historische Einführung).

¹ เถรวาทบาลีในวิกิพีเดียใช้หมายถึง นิกายเถรวาท ที่ใช้ภาษาบาลีสันสกฤต พุทธอวณะ แพร่หลายอยู่ในลังกา ไทยและพม่า ใช้เพื่อให้แตกต่างจากนิกายसरस्वतीวาท ซึ่งเป็นเถรวาทเช่นกัน หากใช้ภาษาสันสกฤตนั้นมักคำสอน

*ในลิลิตวิสูตรก็มีข้อความกำกับอยู่ว่า

tadbhikṣvo me śiṃṣuteha sarve

vaipulyasūtraṃ hi mahānicānaṃ||

คำว่า "ไวปุลยสูตร" ตามรูปศัพท์แปลว่า "พระสูตรอันไพบูรณ์" เอ็ดเจอร์ตัน² แปลว่า พระสูตรที่มีความยาวมาก ความหมายของ ไวปุลยสูตร ในที่นี้ คงมุ่งที่จะยกย่องความเป็นพระโพธิสัตว์ ทั้งนี้ เพราะพระสูตรในกลุ่มไวปุลยสูตรหรือมหาไวปุลยสูตร ให้ความสำคัญแก่พระโพธิสัตว์มากเป็นพิเศษ

พระสูตรที่นิกายมหายานจัดไว้ในกลุ่มไวปุลยสูตรหรือมหาไวปุลยสูตร มีอยู่ 9 สูตร คือ อัญญาหัสริกาปรัชญาปารมิตาสุตฺร คันทวยุทฺตสฺตร ทศมุกฺกสฺตรหรือทศมุกฺขสฺตร สมภาชิราชฺสฺตร หรือ จันทรปริทีปสฺตร ลังกาวตารสฺตร สักกธรรมปฏฺทริกสฺตร ตถาคตวยุทฺตสฺตร สุวรรณประภาณสฺตร และลลิตวิสฺตระ

อัลเบรชท์ เวเบอร์ (Albrecht Weber) กล่าวว่า ไวปุลยสูตรแตกต่างจากพระสูตรธรรมดาอยู่ 2 ด้าน คือ³

1. พระพุทธเจ้าในไวปุลยสูตร มักจะแวดล้อมไปด้วยเหล่าเทวดาและพระโพธิสัตว์

ดูใน Lal.V., p. 6.

tatra bhikṣvaḥ kaṭamaḥ, sajalitavistaro nāma dharmaparyāyaḥ sūtrānto mahāvaipulyaḥ||

ดูใน Ibid., p. 7.

ayaṃ māṛṣā lalitavistero nāma dharmaparyāyasūtrānto mahāvaipulyabodhisattvavikrīḍitaḥ buddhaviṣaye lalitapraveśe ātmo panāyikastathāgareṇa bhāṣitaḥ||

ดูใน Lal.V., p. 316.

² เอ็ดเจอร์ตัน แปล vaipulya ว่า (work) of great extent ส่วนบุรุษแปลว่า development

ดูใน BHSGD.II: 510.

³ Albrecht Weber, History of Indian Literature, trans. from the second German edition by John Mann & theodor (Varanasi : the Chowkhamba Sanskrit Series Office, 1974), pp. 298 ff.

ทั้งหลาย ส่วนพระสูตรธรรมดาพระองค์จะแวดล้อมไปด้วยมนุษย์ เหล่าเทวดามีปรากฏเป็นบางครั้ง

2. เนื้อหาพระสูตรธรรมดาจะมีเฉพาะข้อธรรมอันเป็นหลักการของพระพุทธศาสนาเท่านั้น

แต่ในปุถุชนมักพรรณาคณะสมบัติที่เลิศของพระพุทธเจ้า และยกย่องพระอมิตายพุทธเจ้า

พระมัญชุศรีโพธิสัตว์ พระอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ พระอากัปกุสและพระธยานิพุทธะ

ชื่อ "ลลิตวิสตระ" นี้ หลักฐานทางจีนระบุว่า เป็นชื่อสำนวนพุทธประวัติของนิกาย สรรวาสติวาท⁴ คัมภีร์ที่กล่าวถึงประวัติของพระพุทธเจ้ากัถิ ของสาขาสาวิภาภักติ ทางนิกาย สรรวาสติวาทจัดอยู่ในหมวดอวทาน⁵ นักปราชญ์ต่าง ๆ เชื่อว่ามหายานำลลิตวิสตระมาแต่งเติม ให้มีลักษณะทางมหายานิกายหลัง

นอกจากชื่อ ลลิตวิสตระ แล้ว พระสูตรนี้ ยังมีชื่อเรียกอีก 3 ชื่อ คือ มหาวิษุ⁶ ปุราณะ และ มหานิกาย⁷

⁴ อ้างถึงใน

A.C.Banerjee, Sarvāstivāda Literature, (Calcutta : The Calcutta Oriental Press, 1957), p. 27.

หลักฐานทางจีนมีอยู่ในพระไตรปิฎกของจีนฉบับของ Bunyiu Nanjio หมายเลข 680 ซึ่งได้กล่าวถึงพุทธประวัติ 5 สำนวนว่าเป็นของนิกายต่าง ๆ ดังนี้

1. มหาวิสตุ ของ มหาสังฆิกะ
2. ลลิตวิสตระ ของ สรรวาสติวาท
3. ยติตนิทาน หรือ อวทาน ของพระพุทธเจ้า ของ กาศยปิยะ
4. พุทธจริต ของ ธรรมคตตะ
5. วิษณุฎกมุล ของ มหิศาสกะ

⁵ รายละเอียดว่าด้วยคัมภีร์อวทาน ดูใน

W.G.Weeraratne, "Avadāna," EOB II (1967) : 295-358. และภาคผนวก จ.

⁶ Banerjee, Sarvāstivāda Literature, p. 27.

⁷ Lal.V., p. ix (introduction).

ความเป็นมาของลลิตวิสตรสูตร

สาเหตุของการตรัสพระสูตร

ลลิตวิสตระมีขึ้นเพราะผู้กราบทูลให้ตรัส* รายละเอียดของเรื่องคือในขณะที่ พระพุทธเจ้าตรัสรู้ใหม่ ๆ ขณะที่ทรงนั่งสมาธิอยู่ในมัชฌิมยามแห่งราตรี ซึ่งสว่างจ้าไปด้วยรัศมีแห่ง แสงสว่างที่แผ่ซ่านไปจากพระเกศา ปกคลุมจนถึงเทวโลก เหล่าทวยเทพแตกตื่นไปทั่วทั้งจักรวาล จากนั้น เหล่าเทพชั้นสุทธาวาสจำนวนมากเข้าไปเฝ้าและกราบทูลให้ตรัสลลิตวิสตรสูตร ดังข้อความว่า

asti bhagavan lalitavistaro nāma dharmaparyāyaḥ sūtrānto mahāvai-
pulyanicayo bhodhisattvakuśalamūlasamudbhāvanaḥ luṣitavarabhavanavi-
kīraṇasampcintyantyāvakramavikrīḍanagarbhasthānaviśeṣasampdarśano'bhī-
jātajanmabhūmiprabhāvasampdarśanaḥ sarvabālacaryāguṇaviśeṣasamatikra-
masarvalokikaśīlpasthānalipikhyāmudrāgaṇanāśīdhanakalāpayuddhasālam
bhasarvasattvaprativiśiṣṭasampdarśanāntaḥpuraviṣayopabnogasampdarśanaḥ
sarvabodhisattvacarinīṣpandanīṣpattiphālādhigamaparikīrtano bodhi-
sattvavikrīḍitaḥ sarvamūramāṇḍalaviddhamānaḥ tathāgatabalavaiśāradh-
yāṣṭādaśāveṇikasamuccayo pramāṇabuddhadharmanirdeśaḥ pūrvakair api
tathāgatair bhāṣitapūravah...⁶

* การเกิดขึ้นของพระสูตร ตามนัยทางเถรวาทบาลี พระอรรถกถาจารย์ระบุว่า เกิดขึ้น เพราะเหตุ 4 ประการคือ เพราะพระพุทธเจ้าเองปรารถนาจะตรัสเอง, เพราะผู้กราบทูลให้ตรัส, เพราะมีเรื่องราวเกิดขึ้น, และเพราะมีคนถาม

รายละเอียดดู DA.I: 50-51 etc.

⁶ Lal.V., pp. 3-4.

ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ยังมีพระสูตรพระสูตรหนึ่ง ในจำนวนพระสูตรทั้งหลาย เป็นธรรมบรรยาย อันจัดเข้าในไตรปิฎก มีชื่อว่าลลิตวิสูตร ให้ความกระจ่าง เกี่ยวแก่สถานที่อันกุศลมูลของของพระโพธิสัตว์ แสดงให้เห็นคติภพอันประเสริฐ แสดงให้เห็นการใคร่ครวญอย่างรอบคอบเหมาะสมสำหรับก้าวลง^๙ จากคติภพอันประเสริฐ การเสด็จลงมาจากคติภพนั้น ภารกิจ^{๑๐} เมื่อก้าวเมื่อก้าวลงพระกรรมและความวิเศษแห่งสถานที่ แสดงให้เห็นถึงภูมิ และความสามารถของการเกิดมาแห่งอภิชาติบุตร แสดงให้เห็นความสูงส่งเหนือคนพาลทั้งปวง โดยคุณวิเศษที่ทรงประพาศิ สถานะคือความสามารถในการใช้ (กรรมสถาน) ศิลปะทุกแขนงซึ่งมีอยู่ประจำโลก ความสามารถในการทรงพระอักษร วิชาสุดยอด

^๙ คำที่ว่า วิกรรม ในที่นี้แปลตามฟิลิปเปอ เออดาร์ด ฟูโก (Philippe Edouard Foucaux) ดูใน Foucaux., p. 6.

que fait bien voir en détail la descente de l'excellente demeure du Touchita...

ส่วนเอ็ดเจอร์ตันเห็นว่า คำว่า "วิกรรม" ในที่นี้ไม่มีความหมายในบริบทนี้ ควรเป็น -ภานาตรณ- มากกว่า

ดู BHS GD. II: 480-481.

^{๑๐} วิกรรม เอ็ดเจอร์ตัน แปลว่า ความเชี่ยวชาญ ที่พระองค์ทรงมีเป็นธรรมดา (easy mastery) โดยเทียบกับที่ปรากฏในคัมภีร์อื่น ๆ อาทิ คัมภีร์คัตถายุทธะ (Gv.83.3) ว่า อจินตย-โพธิสตุตตวิโมกษวิกรรมตา

แต่ผู้วิจัยแปลตามแนวความคิดของวาระชันกระ ลาด โดยสันนิษฐานตามความน่าจะ เป็นไปได้ของรูปศัพท์

วิกรรม (บาลีเป็น วิกัม) มาจาก วิ + √ กฺริ + ฌ ตามรูปศัพท์แปลว่าการเล่น, เล่นกีฬา, การทำให้ตัวเองสนุกสนาน (to play, sport, enjoy or amuse oneself) ซึ่ง น่าจะหมายความว่า การมาอุบัติของพระโพธิสัตว์บนโลกมนุษย์นั้น เป็นภารกิจหรือเป็นการใช้ชีวิต ในช่วงหนึ่งของพระองค์ได้

การอธิบายรูปศัพท์ทางไวยากรณ์ ดู BHS GD. II: 481-482; PTSD., p. 217.

แห่งการคำนวณ¹¹ การต่อสู้ด้วยการฟันดาบ การยิงธนูทีละมาก ๆ และวิชามวยปล้ำ พร้อมกันนั้น ก็แสดงให้เห็นสิ่งซึ่งพระองค์น้อมอยู่เหนือสัตว์ทั้งมวล แสดงให้เห็นเครื่องอุปโภคของพระองค์ประจำวังฝ่ายใน แสดงให้เห็นการบรรลุลงอันไม่เปลี่ยนแปลง เมื่อปฏิบัติตามจริยาของพระโพธิสัตว์ทั้งปวง

ผู้ท่องจำและถ่ายทอดลิลิตวิสูตรสูตร

ฝ่ายมหายานถือว่า พระอานนทเถระท่องจำลิลิตวิสูตรสูตรนี้มาจากพระพุทธเจ้าแล้วถ่ายทอดกันต่อ ๆ มาตั้งแต่สมัยพุทธกาล เหมือนกับที่ฝ่ายเถรวาทบาลิกยกย่องพระอานนท์ว่า เป็นพหูสูตร เพราะท่องจำพุทธวจนะในสายพระสุตตันตปิฎกไว้ได้มากกว่าสาวกผู้อื่น ๆ

คำขึ้นต้นพระสูตรของฝ่ายเถรวาทเถรวาทบาลิกจึงมักมี "เอวံ เม สุตัง" ส่วนในลิลิตวิสูตระ อันเป็นพุทธประวัติฝ่ายมหายานมีคำเริ่มต้นว่า "เอวံ มया สุตัง" เพื่อเป็นการยกย่องว่าพระพุทธประวัติส่วนนั้น สืบทอดมาแต่พระอานนท์

ประวัติเรื่องเรียบเรียงคัมภีร์ลิลิตวิสูตระ

ผู้มาเรียบเรียงเป็นภาษาล้านสักฤๅดและระยะเวลาที่เรียบเรียง

ผู้มาเรียบเรียงเป็นภาษาล้านสักฤๅดนี้ ไม่มีหลักฐานปรากฏว่าเป็นใคร ช่วงที่แต่งก็ยังคงถกเถียงกันอยู่ ระยะเวลาที่เรียบเรียงขึ้น นักปราชญ์ต่าง ๆ สันนิษฐานกันไว้ต่าง ๆ นานา แต่ต่างก็ยังไม่หาข้อยุติไม่ได้

อย่างไรก็ดี ในลิลิตวิสูตระ มีอ้างอิงเจตีย์ที่พระเจ้าอโศกมหาราชโปรดให้สร้างไว้เป็นสิ่งอนุสรณ์ถึงเหตุการณ์ในสมัยพุทธกาล ดังนี้

1. อนุสรณ์สถาน ณ ที่ข้างคัม เหตุการณ์เกิดในระหว่างที่พระโพธิสัตว์ เสด็จไปแสดงศิลปะ ดังปรากฏในอชชายที 12 ชื่อศิลปะสนมรรคสนปรวรรต ดังนี้

tadanantrap bodhisattvo rathāūhirūḍho'bhiniṣkrāmati sma||

¹¹ BHS GD. II: 435; PTSD., p. 538

adrākṣīd bodhisattvas taṃ hastinaṃ hataṃ||dr̥ṣṭavā ca paryaprechat
 ...kena punasrasmānagaradvārāpakarṣitaiti|| āhuḥ sundaranandeneti||
 āhe śobhabamidaṃ sundaranandasya|| kiṃ tu mahākayoyaṃ sattvaḥ||soṃṃ
 kalinnaḥ sarvanagaraṃ daurgandhena sphuriṣyatīti||tataḥ kumāro
 rathasya ekaikaṃ pādaṃ bhūmau prasārya padaṃguṣṭhena taṃ hastinūgaṃ
 laṅgule gr̥hītvā sapta prākārān sapta ca parikhānatikramya bahirna-
 garasya krośamātre prakṣipati sma||yatra va pradeśe sa hastī patitas
 tasmin pradeśe mahadbilaṃ samvṛttaṃ yatsāmpratāṃ hastigatetyabhi-
 dhīyate||¹²

ขณะนั้น พระโพธิสัตว์ก็เสด็จขึ้นรถไปเหมือนกัน พระองค์ได้ทอดพระเนตรเห็น ร้าง
 ข้าง เชือกที่เชือกที่ล้มนั้น ครั้นทอดพระเนตรเห็นแล้ว ก็ตรัสถามว่า...ใครขว้างออก
 ไปนอกเมือง? ช้างหลายกรบาทูลว่า "พระกุมารสุนทรนันทะ" พระโพธิสัตว์ตรัสว่า "พระ
 กุมารสุนทรนันทะสมควรทำ แต่ผมแหละสัตว์นรูปร่างใหญ่ หากเผลอเสียแล้วจะส่งกลิ่นเหม็น
 ดลไปทั่วพระนคร"

จากนั้น พระกุมารโพธิสัตว์ ก็เหยียดพระบาทข้างหนึ่ง จากระดับบนพื้นดิน ใช้นิ้วเท้าคืบ
 ข้าง ตัวประเสีริฐเชือกนั้น แล้วสะบัดออกไปนอกพระนคร ข้ามกำแพง 7 กำแพงและคูอีก 7
 คูไปตกได้ไกลถึง 1 โกรศ สถานที่ที่ช้างลอยไปตกนั้น กลายเป็นหลุมใหญ่ มีชื่อเรียกว่า
 "หัสติคตตะ" จนกระทั่งทุกวันนี้

2. ออนุสรณ์สถานเมื่อคราวเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ มีอนุสรณ์สถานอยู่ 5 แห่ง ดังที่
 ปรากฏในอักษรขอมที่ 15 ดังนี้

etha bodhisattvaś*chandakamāntarayaitadavocāt "taccā tvam
 chandaka, imānyābharaṇāni kaṭṭhakaṃ ca gr̥hītvā nivartyasva" tatra ca
 pradeśe chandako nivṛttastatra caityaṃ sthāpitaṃabhūt|| adyāpi tac-

¹² Ibid., p. 101.

*งานฉบับของราชนันทะ ลาล มิตรจะเป็น โพธิสัตว์ศุภรณทุก-

caityaṃ chandakanivartanam iti jñāyate||¹³

ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ได้เรียกนายฉันทกะมาตรัสว่า "ไปเกิดฉันทกะ เธอจงถือเอา
อาภรณ์เหล่านี้ไปและนำมาถวายฉันทกะกลับไปเกิด" สถานที่ที่นายฉันทกะกลับไปนั้น ได้มีการ
สร้างเจดีย์ไว้ แม้ทุกวันนี้เจดีย์นั้นก็ยังเป็นหลักฐานที่เรารู้จักกันในนามว่าฉันทกนิเวศ (เจดีย์)

punaśca bodhisattvasyaitadabhavat "kathaṃ ca nīma cūḍā ca
pravrajyā citi|| sa khadgena cūḍāṃ chitvā antarikṣe kṣipati sma.
sā ca trāyatrimṣatā devaiḥ parigrhītābhūt pūjārthaṃ adyāpi ca trāyat-
triṃsatsu deveṣu cūḍāmaho vartate|| tatrāpi caityaṃ sthāpitaṃ||
adyāpi ca taccūḍāpratigrahaṇam iti jñāyate||¹⁴

พระโพธิสัตว์ได้มีพระดำริอีกว่า "มวยผม และ การบรรพชาทั้งสองอย่างนี้ เราจะทำ
อย่างไร? แล้วพระองค์ก็ตัดพระเมาลีด้วยพระขรรค์ แล้วขว้างไปในอากาศ พระเมาลีนั้น
ก็มีทวยเทพขึ้นดาวดึงส์มารับไปบูชา แม้ทุกวันนี้ ก็มีการบูชาพระเมาลีพระโพธิสัตว์กันอยู่ใน
หมู่เทพขึ้นดาวดึงส์ ถึงสถานที่ที่พระโพธิสัตว์ขว้างพระเมาลีไปตกนั้น ก็มีการสร้างเจดีย์ไว้
ไว้ รู้จักกันในนามว่าจุฬาทประติศรณะ

atha sa devaputro gauravajītas tāni vastrāni pūjibhyāṃ śiras-
kṛtvā tata eva devalokamagamat teṣāṃ pūjārthaṃ|| tac chandakena drṣṭa-
m abhūt|| tatrāpi caityaṃ sthāpitaṃ|| adyāpi tac caityaṃ kṣīyagraha-
mity evaṃ jñāyate||¹⁵

ลำดับนั้น เทพบุตรผู้หนึ่งเกิดความเคารพ จึงตัดผ้านุ่งกล่าวไว้เหนือศีรษะ ด้วยฝ่ามือ
ทั้งสอง แล้วนำไปเทบูชาในเทวโลก การรับผ้าซึ่งยอมด้วยฝ่ามือของพระโพธิสัตว์ (จาก
เทวดาซึ่งจำแลงเป็นพรานป่า) นั้น นายฉันทกะก็เห็น แม้สถานที่ตรงนั้น ก็มีการสร้างเจดีย์
ไว้ จนทุกวันนี้ เจดีย์นั้นก็ยังปรากฏอยู่ในชื่อว่า การขายศรณะ

¹³ Lal.V., p. 163.

¹⁴ Lal.V., p. 164.

¹⁵ Ibid.

ความหมายของลลิตวิสตร

ลลิตวิสตร เป็นการสมาสกันของศัพท์ 2 ศัพท์คือ ลลิต กับ วิสตร

ลลิต¹⁹ มาจากธาตุ √ลล (lal) นักปราชญ์ให้ความหมายของธาตุนี้ไว้หลายอย่าง เช่น เล่นกีฬา (sport) เล่น (play) การกระทำตามใจตนเอง (dally) เป็นต้น

เมื่อประกอบด้วย ต ปัจจัยกริยาภิตก (Past Participle) ก็แปลได้หลายอย่างเช่น ว่ามีมารยาท (elegant) งานสง่า (graceful) น่าชื่นใจ (pleasing) ดึงดูดใจ (charming) น่าพอใจ (agreeable) เป็นต้น

วิสตร²⁰ มาจาก วิ + √ สตร (vi+str) แปลว่าไปรย, หว่าน, พรหม, ประกอบด้วย อ ปัจจัยนามภิตก เมื่อสำเร็จเป็นนาม มีความหมายว่า การขยายไป (expansion) รายละเอียด (minute details) เรื่องพรรณนอย่างละเอียด (detailed description)

เมื่อสองคำมาสมาสกัน นักปราชญ์ต่าง ๆ²¹ มีความเห็นตรงกันว่า ลลิต หมายถึง ลีลาชีวิตหรือการใช้ชีวิตบนโลกมนุษย์ ส่วน วิสตร มีความหมายเท่ากับ วิสตร ซึ่งแปลว่าความพิสดารหรือเรื่องราวโดยละเอียด

ประเด็นที่น่าพิจารณาคือความหมายของคำว่า "ความพิสดาร" ที่ใช้เป็นที่นี้ ผู้วิจัยเห็นว่าคงจะใช้ในความหมายว่า ลลิตวิสตรได้กล่าวถึงพระประวัติของพระพุทธเจ้าในช่วงก่อนตรัสรู้อย่างเป็นระบบตามลำดับก่อนหลังโดยละเอียด ตั้งแต่ประสูติจนกระทั่งเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ ระหว่างที่เป็นฆราวาสก็ทรงใช้ชีวิตอย่างสุขสมบูรณ์ มีอิทธิปาฏิหาริย์ต่าง ๆ อันเกิดจากบุญที่ทรงบำเพ็ญมาอย่างอุกฤษฏ์เหนือสามัญชน ทำให้พระองค์ประสบความสำเร็จทุกอย่างจนกระทั่งได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

¹⁹ ลลิต ดู RVFPDSkt., p. 146 ; AptED., pp. 478; Lanman., p. 233

²⁰ วิสตร ดู AptED., p. 526; Skt.Ed., p. 951; Lanman., p. 278.

²¹ เช่น

ในคัมภีร์ลลิตวิสตรจะมีข้อความระบุถึงลักษณะของลลิตวิสตรสูตรเอาไว้ว่า
 ayam sa mārṣā lalitavistaro nāma dharmaparyāyasūtrānto mahāvai-
 pulyabodhisattvavikrīḍitaḥ buddhaviṣaye lalitapraveśe ātmopanayikas-
 tathāgatena bhāṣitaḥ||²²

แปลว่า

ท่านสหยาทั้งหลาย พระสูตรซึ่งเป็นธรรมบรรยาย ชื่อลลิตวิสตรนี้ เป็นเรื่องราว
 พระโพธิสัตว์ที่ (พรรณนา) ว่าง่วงขวางมาก เป็นพระสูตรที่แสดง (ช่วงของ) การเปิดเข้าไป
 ไปใช้ชีวิตในพุทธวิสัย ควรนำมาเป็นแนวปฏิบัติในชีวิตของตน อันพระตถาคตภาสิตไว้
 คำว่า อตมโนปนิยิสฺ (ควรนำมาเป็นแนวปฏิบัติในชีวิตของตน) ในบริบทข้างต้น
 คือสิ่งแสดงว่ามหายานเน้นให้สาวกดำเนินตามรอยพระโพธิสัตว์ ดังนั้น ความความหมายรวมของ
 คำว่า ลลิตวิสตร จึงน่าจะเป็นเรื่องราวโดยพิสดารของการกระทำหรือสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำ
 พร้อมทั้งประวัติอันแสดงให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ของพระองค์ในช่วงก่อนตรัสรู้
 การประสบความสำเร็จในเรื่องราวต่าง ๆ นี้ เน้นให้เห็นความยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์
 เป็นยอดปรารถนาของมนุษย์ปุถุชน แต่ทว่าความสำเร็จทั้งปวงเหล่านั้นมิได้แก่ผู้เป็นพระโพธิสัตว์
 เท่านั้น ดังนั้น หากผู้ใดปรารถนาสมบัติต่าง ๆ เช่นเดียวกับที่พระโพธิสัตว์ได้รับก็ต้องบำเพ็ญ
 บารมีธรรมตามแนวของพระโพธิสัตว์ ทั้งนี้ เพราะมหายานยกย่องการบรรลุโพธิเป็นกรณีพิเศษ

Winternitz, History of Indian Literature, II: 248.

Dayal, The Bodhisattva Doctrine in Buddhist Sanskrit Literature, p. 382.

Thomas, The History of Buddhist Thought, p. 282.

J.K.Nariman, Literary History of Sanskrit Buddhism, (Delhi: Motilal Banarsidass, 1972), p. 19.

²² Lal.V., p. 216.

การค้นพบต้นฉบับลิลิตวิสูตรและการจัดพิมพ์

ลิลิตวิสูตรเป็นหนึ่งในคัมภีร์ของพุทธศาสนาซึ่งบันทึกด้วยสันสกฤตผสม คัมภีร์ที่บันทึกด้วยภาษาสันสกฤตผสมเหล่านี้ ค้นพบภายหลัง สันนิษฐานว่าเดิมคงแต่งไว้มาก แต่คัมภีร์หลายคัมภีร์ที่แต่งไว้ได้สูญหายไป อาจจะพร้อมกับพุทธศาสนาซึ่งเสื่อมจากอินเดียด้วยสาเหตุต่าง ๆ เช่น สงฆ์ประพาศธรรมวินัยย่อหย่อนไม่เป็นที่ศรัทธาบ้าง ชาดพระบรมราชูปถัมภ์บ้าง อิทธิพลของของศาสนาอื่นบ้าง จนที่สุดพระพุทธศาสนาก็เสื่อมไปจากอินเดีย²³ คัมภีร์ต่าง ๆ ซึ่งถ่ายทอดกันในสังฆมณฑลก็สูญหายไปบ้าง ถูกเผาทิ้งบ้าง

แต่ก่อนที่คัมภีร์ต่าง ๆ จะสูญหายไป ได้มีการแปลเป็นภาษาจีนและทิเบตโดยนักปราชญ์ชาวอินเดียบ้าง คณะธรรมจาริกจากจีนบ้าง นักปราชญ์ของฝ่ายทิเบตบ้าง เช่น สมณะฟาเหียน (Fa-Hien) สมณะเหียนจั้ง สมณะฮี้จิง (I-Tsing) พระวัชรโพธิ์ (Vajrabodhi) พระโพธิรุจิ (Bodhiruci) ผู้แปลไปเป็นภาษาทิเบต เช่น พระโธมมิ สัมโฆฏะ (Thonmi Sambota) พระปัทมสัมภวะ (Padmasambhava) พระศานติรักษิตะ (Śāntirakṣita) พระกมลศีล (Kamalaśīla) และพรรคพวกของท่าน ตัวคัมภีร์ซึ่งบันทึกด้วยภาษาสันสกฤตหรือภาษาสันสกฤต

²³ สาเหตุที่พระพุทธศาสนาเสื่อมจากอินเดียนี้ ดูรายละเอียดใน

Wolsey Haig, Cambridge History of India, vol.III. 1958, pp. 279-280.

D.D.Pandey, Avadāna Kalplata (Churāmaṇi-Avadāna), p. 1.

Rhys Davids, Buddhism, p. 246.

H.Hoffman, The Religion of Tibet, pp. 123-124.

อ้างถึงใน

Sarla Khosla, History of Buddhism in Kashmir, (New Delhi : Sagar Publications, 1972), p. 55.

ผสมจึงมีค่อนข้างจะสมบูรณ์ในจำนวนแปลของจีนและทิเบต²⁴

ต่อมาได้มีการค้นพบต้นฉบับในหลาย ๆ ท้องที่ เฉพาะที่กล่าวถึงมากได้แก่

1. ประเทศเนปาล ผู้ที่สนใจและรวบรวมต้นฉบับที่ค้นพบในประเทศเนปาลเป็นคนแรกคือฮอดจัน ซึ่งไปทำหน้าที่เป็นอธิบดีกรมไปรษณีย์ในเนปาล เริ่มทำงานในปี พ.ศ. 2363 (ค.ศ. 1820) หลังจากรวบรวมต้นฉบับแล้วก็ส่งไปให้หมื่นกวีวิชาการ และห้องสมุดต่าง ๆ ทั้งในอินเดียและประเทศยุโรปตะวันตกรวมทั้งสิ้น 381 ผูก ดังได้กล่าวข้างต้น

2. หมู่บ้านกิลกิตที่แคว้นแคชเมียร์ ผู้นำมาเผยแพร่ คือ เซอร์ มาร์ค ออเรล สไตน์ (Sir Marc Aurel Stein)²⁵ ดร. นลินักษะ ทัตต์ (Nalinaksha Dutt) เป็นผู้ตรวจสอบชำระและรวบรวมจัดพิมพ์ในชื่อ Gilgit Manuscripts พิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2482 (ค.ศ. 1939)²⁶

3. เอเชียกลางหรือดินแดนในแถบเตอร์กิสถานตะวันออกของจีน (แถบมองโกลจีนเกียก) เอเชียกลางรับพระพุทธศาสนาสายสรวาสตีวาจากแคว้นแคชเมียร์²⁷ ผู้ค้นพบคนอื่น ๆ ก็มีบ้าง

²⁴ Khosla, History of Buddhism in Kashmir, pp. 143 ff. etc.

²⁵ Khosla, History of Buddhism in Kashmir, p. 98.

²⁶ Ibid.

²⁷ Nalinaksha Dutt and Krishna Lalita Bajpai, Development of Buddhism in Uttar Pradesh, (Lucknow : Publication Bureau, Government of Uttar-Pradesh, 1956), p. 257.

Sarla Khosla, "Central Asia's Debt to Buddhism," in Contribution of Buddhism to World Civilization and Culture, ed. K.N. Chopra (New Delhi : S.Chand & Company Ltd, 1983), p. 132.

แต่ที่นับว่าเด่นที่สุด ได้แก่ การค้นพบของสไตน์ ซึ่งได้รับการสนับสนุนให้สำรวจ จากรัฐบาลอินเดีย สไตน์ ได้ทำการสำรวจรวมทั้งสิ้น 3 ครั้ง²⁸ ดังนี้

ครั้งที่ 1 ระหว่างปี พ.ศ.2443-2444 (ค.ศ.1900-1901)

ครั้งที่ 2 ระหว่างปี พ.ศ.2493-2551 (ค.ศ.1906-1908)

ครั้งที่ 3 ระหว่างปี พ.ศ.2456-2459 (ค.ศ.1913-1916)

เมื่อค้นพบแล้ว สไตน์ได้มอบใ้หม่อมราชวงศ์ชาวยุโรป ทำให้มีการถ่ายตัวอักษรในคัมภีร์ ซึ่งเดิมบันทึกไว้ด้วยตัวอักษรฮีบรู พราหมีและตัวอักษรสมัยราชวงศ์คุปตะเป็นตัวโรมัน(?) มีการตรวจสอบชำระ แปลและจัดพิมพ์ขึ้นอีกต่อมา

ชุดที่สไตน์ค้นพบและได้รับการจัดพิมพ์ที่มีชื่อเสียงมากที่สุดหนึ่ง ได้แก่การจัดพิมพ์ของ เอกุสท์ รูดอล์ฟเฟรดริช เอิร์นเลอ (August Rudolf Fredrich Hoernle) ในชื่อว่า Hoernle's Manuscripts Found in Eastern Turkstan ทั้งหมดมี 2 เล่ม จัดพิมพ์ในปี พ.ศ.2459 (ค.ศ.1916)²⁹

คัมภีร์ลิลิตวิสตระ หลังจากค้นพบแล้วได้มีการจัดพิมพ์ทั้งหมด 3 ครั้ง³⁰ ดังนี้

ครั้งที่ 1 ผู้ตรวจสอบชำระ คือ ราเชนดระ ลาล มิตรระ (Rajendra Lal Mitra) จัดพิมพ์ในปี พ.ศ.2420 (ค.ศ.1877) ส่วนใหญ่อาศัยต้นฉบับที่ได้จากอินเดียและเนปาล

ครั้งที่ 2 ผู้ตรวจสอบชำระคือ ซาลอมอน เลฟมันน์ (Salomon Lefmann) จัดพิมพ์ในปี พ.ศ.2445 (ค.ศ.1902) ใช้ต้นฉบับ 6 ต้นฉบับซึ่งได้จากห้องสมุดต่าง ๆ ในยุโรปเป็นหลัก

ครั้งที่ 3 ผู้ตรวจสอบชำระ คือ พี.แอล.ไวทยา (P.L.Vaidya) จัดพิมพ์ในปี พ.ศ. 2501 (1958) ฉบับที่จัดพิมพ์นี้ ใช้ฉบับของเลฟมันน์เป็นหลัก ไวทยา ได้ทำข้อแตกต่างในด้าน การใช้คำ ระหว่างฉบับของตนกับฉบับอื่น ๆ ทั้ง 2 ฉบับไว้ด้วย

²⁸ Sukumar Dutt, *Buddhism in East Asia*, (Delhi : The Caxton Press, 1966), p. 114.

²⁹ Dutt, *Buddhism in East Asia*, pp. 114-115.

³⁰ P.L.Vaidya, *Lal.V.*, pp. x-xi

ความเป็นมาของคัมภีร์ที่บันทึกด้วยภาษาสันสกฤตผสม

เมื่อระยะแรกที่ชาวอารยันอพยพเข้ามาสู่อินเดีย คนพวกนี้เข้ามาทางด้านภาคตะวันตกเฉียงเหนือ แถบภาคตะวันตกเฉียงเหนือจึงเป็นเขตที่ภาษาอินโดอารยันสมัยเก่าแพร่หลายมากกว่าที่อื่น ๆ

การศึกษาในด้านภาษาของชาวอารยันคงจะแพร่หลาย ด้วยมีวรรณคดีที่ชาวอารยันเขียนขึ้นตกทอดมาอยู่มาก คัมภีร์ที่บันทึกความเชื่อและภาษาของชาวอารยันอินเดียเก่าที่สุดก็คือวรรณคดีพระเวท ภาษาที่ใช้บันทึกจึงเรียกว่าภาษาพระเวทหรือไวทิกะ ต่อมาปาดินิเขียนไวยากรณ์ภาษาสันสกฤต³¹ ถือเป็นมาตรฐานว่าภาษาสันสกฤตต้องเป็นไปตามนั้น ผู้สนใจภาษาหรือเป็นนักไวยากรณ์ภาษาเช่นกับปาดินิคงมีอยู่มาก ในอัญญาธิบายของปาดินิได้เอ่ยถึงคณาจารย์ต่าง ๆ คือ อาปิสิลี, คารคยะ, คาลวะ, ฉักกรวรมณะ, ภาร์ทวาชะ, ศากฎาณะ, ศากัลยะ, เสงกะ, และ สโณฎาณะ แต่ไม่มีชื่อเสียงมากเท่าปาดินิ ยุคสมัยปาดินิ นักปราชญ์ระบุว่ายู่หลังสมัยพุทธกาล³¹

ช่วงที่พระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้น เป็นช่วงยุคกลางของอินเดีย นับเป็นเวลาหลายร้อยปี หลังจากที่ชาวอารยันได้เข้าครอบครองชมพูทวีปและแยกย้ายไปอยู่ตามภาคต่าง ๆ อย่างไรก็ตามก็ติดต่อภาษาพระเวทอันเป็นภาษาในวรรณคดีของพราหมณ์ก็ยังศึกษากันในสังคมแถบ ๆ

---

³¹ ผู้วิจัยใช้ภาษาสันสกฤตในความหมายว่าเป็นภาษาสันสกฤตแบบฉบับหรือภาษาสันสกฤตมาตรฐาน จะใช้ภาษาไวทิกะหรือภาษาพระเวท ในความหมายว่าเป็นภาษาบันทึกคัมภีร์ใด ๆ ในกลุ่มพระเวท ส่วนในกลุ่มภาษาปรากฏฤต หากจะอ้างถึงภาษาใดภาษาหนึ่งจะระบุตัวภาษานั้น ๆ เช่น ภาษาமாகธิ ภาษาอรรถமாகธิ ฯลฯ หากจะอ้างถึงโดยรวมจะใช้คำว่า "ภาษาปรากฏฤต" แทนภาษาปรากฏฤตทั้งหมด ส่วนบาลีจะกล่าวแยกเรื่องต้องการเน้นข้อแตกต่างทางไวยากรณ์ภาษาเท่านั้น

³¹ ปาดินิอ้างถึง ผู้เป็นอาจารย์อื่น ๆ ในอัญญาธิบายหลายครั้ง เช่น

อภิศลิใน Pāṇini.VI.1.92; ศากัลยะ ใน Pāṇini.I.1.16; VI.1.127-128. ฉักกรวรมณะ ใน Pāṇini.VI.1.130; คารคยะ กาศยปะ และคาลวะ ใน Pāṇini.VIII.4.51, 67; ศากฎาณะ ใน Pāṇini.III.4.3; VIII.4.50. เป็นต้น บางทีก็อ้างถึงคณาจารย์ทางเหนือ

นักปราชญ์สมัยหลังได้แบ่งเขตชุมชนเมื่อครั้งพุทธกาล ดังนี้ ³²

1. เขตภาคตะวันตกและภาคตะวันตกเฉียงเหนือ เป็นเขตที่ภาษาพระเวท อันเป็นต้นกำเนิดของภาษาสันสกฤตเจริญรุ่งเรือง ชุมชนนี้อาศัยอยู่แถบลุ่มแม่น้ำสินธุ ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกแห่งลุ่มแม่น้ำคงคา

2. เขตภาคตะวันออก หรือแถบลุ่มแม่น้ำคงคาตอนกลาง เป็นเขตที่เมืองของพระราชา- ศาสตร์ในยุคนั้นแรก ๆ อาณาเขตครอบคลุมแคว้นโกศล แคว้นมคธ ดินแดนของพวกศากยะและมัลละ เมื่อพระพุทธเจ้าประกาศพระศาสนา พระองค์ทรงใช้ภาษาที่ชาวบ้านทั่วไปสามารถเข้าใจ

เช่นใน Pāṇini.IV.1.130; VI.3.46-48 บางทีก็อ้างถึงลักษณะการใช้ภาษาทางภาคตะวันออก เช่นใน Pāṇini.VIII.3.75; อ้างถึงทรรณะของนักไวยากรณ์ทางภาคตะวันออก เช่น ใน Pāṇini.IV.1.17; บางทีใช้คำว่าอาจารย์คนอื่น ๆ เช่น ใน Pāṇini.VII.3.49 บางทีสรุปในข้อที่อาจารย์ทั้งหมดเห็นลงรอยกัน เช่น ใน Pāṇini.VIII.4.52.

ข้อมูลนี้ เห็นได้ว่าสำนักไวยากรณ์ต่าง ๆ มีความเคร่งครัดด้านไวยากรณ์ไม่เท่ากัน ในบางประเด็น

ส่วนที่กล่าวว่าปาณินียุหลังพุทธกาลเกือบสองร้อยปีหรือสองร้อยกว่าปี ดูใน

Kshīṭish Chandra Chatterji, Patañjalī's Mahābhāṣya, (Calcutta : A.Mukherjee & Co., 1964), p. iii.

George Cardona, Pāṇini : His Work and Its Tradition, (Delhi: Motilal Banarsidass, 1988), § 5.

etc.

³² ดูใน

Ling, A Dictionary of Buddhism: A Guide to Thought and Tradition, p. 228 (fnt).

Khosla, History of Buddhism in Kashmir, p. 34.

Beal., p. x.

Lamotte, History of Indian Buddhism, pp. 315-337.

ใจได้ง่ายเป็นหลัก ภิกษุสงฆ์สามารถใช้ภาษาถิ่นใดก็ได้เพื่อสะดวกในการอธิบายธรรมหรือเล่าเรื่องพุทธาวจาณะ*

ต่อมาถึงยุคสมัยภาษาสันสกฤตแบบปาณินิ ภาษานี้ได้รับการยกย่องเป็นภาษามาตรฐานในช่วงหลังสัมพัทธกาล นักปราชญ์ต่าง ๆ³³ เชื่อว่าภาษาสันสกฤตปาณินิเป็นส่วนเสกฤตที่เกิดขึ้นในภาคตะวันตกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นแถบที่การศึกษาพระเวทแพร่หลาย และเป็นแถบที่อารยันเข้ามาตั้งถิ่นฐานในอินเดียระยะแรก ดิมแดนแถบภาคตะวันตกเฉียงเหนือจึงมีการศึกษาและถ่ายทอดคัมภีร์พระเวทมากกว่าในเขตภาคตะวันออกเฉียงเป็นแถบที่พระพุทธรเจ้าเผยแผ่ลัทธิธรรม

ในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 3 พระเจ้าอโศกมหาราชทรงส่งสมณทูตไปเผยแผ่ศาสนา

* ตามพุทธาวจาณะว่า

anujānāmi bhikkhave sakāya nirut: iyā buddhavacanāṃ
pariyāpunitum||

ใน V. II:139: วิ. จุ. ล. 7/180/69-70.

³³ คัมภีร์มัญชุสรีมูลกัลปะอันเป็นวรรณคดีของพุทธศาสนิกายมถนยาน และนักประวัตินักศาสตร์ชาวทิเบตหลายท่านระบุว่าปาณินิ เป็นชาวภาคตะวันตกหรือไม่ก็ภาคตะวันตกเฉียงเหนือ ดู

Dutt, Buddhist Sects in India, p. 7.

ปาณินิพูดถึงตัวเองไว้ราว ๆ ในอัญญาธยายว่า

tūdiśālāturavarmatīkūcavārāḍḍhakchaṇḍafīkaḥ||

ดูใน Pāṇini. IV. 3. 94.

วสุแปลว่า

After the word tūdi śālātura varmatī and kūcavāra come respectively the affixes ḍhak, chaṇ, ḍhaḥ, and yak in the sense of 'this is his native land.'

ข้อความข้างต้น วรรณมานะเขียนอธิบาย "คำสาธุระ" ว่า "śālāturo nāma grāmaḥ so'bhijano'syāstīti śālāturoyastatrabhavān Pāṇiniḥ" แปลว่า

ในแถบภาคตะวันตกและภาคตะวันออกเฉียงเหนือคือแคว้นกัสมิระและคันธาระ³⁴ เมื่อสมัยนั้นแถบ
 นี้มีภาษาสันสกฤตในแวดวงการศึกษา สงฆ์ก็เกิดความจำเป็นที่ต้องเปลี่ยนภาษาจากปรากฤตซึ่ง
 ใช้ตั้งแต่พุทธวณะเดิมมาเป็นภาษาสันสกฤตอันโสมไปสามท้องถิ่น

ด้วยเหตุที่สำนวนบางตอนในคัมภีร์ที่บันทึกด้วยสันสกฤตผสม ภิกษุสงฆ์เคยท่องจำกัมมา
 ด้วยภาษาปรากฤต ดังนั้น แม้เปลี่ยนเป็นภาษาสันสกฤตแล้วก็ยังหลงเหลือลักษณะของภาษาปรากฤต
 อยู่ บางตอนเมื่อเทียบกับทางฝ่ายเถรวาทบาลีซึ่งมีอยู่ในกลุ่มปรากฤตแล้ว เหมือนกับตั้งคาถาข้าง

"หมู่บ้านชื่อว่าศาลาตระเป็นหมู่บ้านที่ท่าทางปาลินิผู้เจริญบรรพบุรุษอยู่ที่นั่น"

อ้างอิงใน

Cardona, Pāṇini : His Work and Its Tradition, § 5.

³⁴ ถ้ากล่าวตามประเพณีก็จะแพร่ไปในระหว่างนี้

ดู Dpvs., pp. 53-54; Mhvs., pp. 94-95.

ที่กล่าวนี้ หมายถึงเฉพาะเถรวาทบาลี ภิกษุสงฆ์คณะอื่นหรือภิกษุอื่น ซึ่งไม่อยู่ในกลุ่ม

เถรวาทบาลีอาจเผยแพร่ไปก่อนแล้วก็ได้

* ตัวอย่างที่เห็นได้ชัด: จนกัศคือการจัดหมวดหมู่พุทธวณะของเถรวาทบาลีจัดหมวดหมู่ใช้ชื่อ

เหมือนพระไตรปิฎกเหมือนพระไตรปิฎกฉบับสันสกฤต(ผสม) ดังนี้

หมวดปิฎก	พระไตรปิฎกบาลี	พระไตรปิฎกสันสกฤต	เจ้าของงาน
พระสุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ทีรฆาคม	นิกายธรรมยุตจะ
	มัชฌิมนิกาย	มัธยมาคม	สรรวาสตีวาท
	สังยุตตนิกาย	สังยุตตาคม	สรรวาสตีวาท
	อังคุตตรนิกาย	เอโกตตริกาคมหรือเอโกตตราคม	มหาสงฆ์คณะ
	ชุกกนิกาย	กษุตราคม	โรงเรารบแพะซัด

แวนส์ วัลด์มิตต์ได้วิเคราะห์เจ้าของงาน จากสำนวนแปลในภาษาจีนเป็นหลัก เดิม

เชื่อกันว่าจีนแปลไปจากพระไตรปิฎกของสรรวาสตีวาทเท่านั้น

Ernst Waldschmidt, "Central Asian Sūtra Fragments and Their Relation to the Chinese Āgamas," in *Die Sprache der ältesten Buddhistischen Überlieferung : The Language of the Earliest Buddhist Tradition*, herausgeber, Heinz Bechert, pp. 136-137 ff.

cf. Bhikṣu Thich Minh Chau, *The Chinese Madhyama Āgama and the Pāli Majjhima Nikāya (A Comparative Study)*, (Saigon : The Saigon Institute of Higher Buddhist Studies, 1904), pp. 13-15.

แต่ชื่อหมวดหมู่คัมภีร์นั้น เข้าใจว่านิกายอื่น ๆ ที่ใช้สันสกฤตบันทึกจะใช้เหมือนกัน
กรณีของกัษุราคม ผู้วิจัยไม่มีข้อมูลแน่ชัดว่ากัษุราคมที่ตกทอดมาถึงนั้นเป็นของนิกาย
ใดไม่ทราบแน่ชัดว่าเป็นของนิกายใด

วรรคบ้าง ลุย เรณู (Louis Renou) กล่าวว่าบางตอน ระบบวากยสัมพันธ์ การสร้างคำ
เหมือนกับฉบับบาลีเดียว ³⁵ ตัวอย่างเช่น

มหาปรินิพพานสูตร³⁶

สำนวนในฉบับภาษาบาลี

atha kho bhagavā pubbaṅhasamayam nivāsetvā patīlacīvaram ādāya
satthim bhikkhusamghena yena...tenopassamkami upasamkamitvā
paṭṭhatte āsane nisīdi||

สำนวนในฉบับสันสกฤต

atha bhagavān pūrvāhne nivasya pātracīvaram ādāya bhikkhusamgha-
parivṛto bhikṣusamghapuraskṛto yena...tenopajagāma upetya
purastad bhikṣusamghasya prajñapta evāsane nyasīdat||

³⁵ Louis Renou, Histoire de la Langue Sanskrite, (Paris : Lyon, 1956), pp. 206-207.

...la syntaxe concorde exactement avec celle de la version Pāli, la morphologie donne l'impression d'avoir été sanskritisée (impression qu'on renforcée d'ailleurs les éditeurs modernes).

³⁶ อ้างถึงใน

Lamotte, History of Indian Buddhism, pp. 587-589.

วิจิตรสัมปทาส่วนในฉบับภาษาบาลี

avijñāpaccayā saṃkhārā, saṃkhārapaccayā viññāṇaṃ, viññāṇapaccayā nāmarūpaṃ, nāmarūpapaccayā saḷāyatarāṃ, saḷāyatanapaccayā phasso, phassepaccayā vedanā, vedanā paccayā taṇhā, taṇhāpaccayā upādānaṃ, upādānapaccayā bhavo, bhavapaccayā jāti, jātipaccayā jarāmaraṇaṃ sokaparidevaḍḍhā dukkhaḍḍhā manassupāyāsā sambhavanti, evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hoti||

ส่วนในฉบับสันสกฤต

avidyāpratyayāḥ saṃskārāḥ, saṃskārapratyayaṃ vijñānaṃ, vijñānapratyayaṃ nāmarūpaṃ, nāmarūpapratyayaṃ ṣaḍāyatanāṃ, ṣaḍāyatanapratyayaḥ sparśaḥ, sparśapratyayā vedanā, vedanāpratyayū trṣṇā, trṣṇāpratyayaṃ upādānaṃ, upādānapratyayo bhavo, bhavapratyayā jātir, jātipratyayā jarāmaraṇaśokaparidevaḍḍhā dukkhaḍḍhā manasyopāyāsāḥ sambhavanti, evameśya kevalasya mahato dukkhaśkandhasyotpādo bhavati||

คาถาในธรรมบทส่วนในฉบับบาลี

kāyena saṃvaro sādhu   sādhu vācāya saṃvaro
manasā saṃvaro sādhu   sādhu sabbattha saṃvaro
sabbattha saṃvuto bhikkhu sabbadukkhā pamuccati||

ส่วนในฉบับสันสกฤต

kāyena saṃvaraḥ sādhu   sādhu vācā ca saṃvaraḥ

manasā savaraḥ sādhu sādhu sarvatra saṃvaraḥ
sarvatra saṃvṛto bhikṣu sarvadukkhāḥ pramucyate||

สำนวนในฉบับสังกฤตผสม

kāyena saṃvaro sādhu manasā sādhu saṃvaraḥ
sarvatra saṃvṛto bhikṣu sarvadukkhāḥ pramucyate||

บางตอนในพระวินัย

สำนวนในฉบับภาษาบาลี

sukho viveko tuṭṭhassa sutadhammassa passeto
abyāpajjaṃ sukhaṃ loke pññabhūtesu saññāmo
sukhā virāgatā loke kāmīnaṃ samalikkāmo
asminānassa yo vinayo etaṃ ve paramaṃ sukhaṃ||³⁷

สำนวนในฉบับสันสกฤต (ภคิตวิสูตระ)

sukho vivekastuṣṭasya śrutadharmasya paśyataḥ
avyābadhyaṃ sukhaṃ loke prāññibhūteṣu saṃvataḥ
sukhā virāgatā loke pāpānaṃ samatikramaḥ
asmin mānuṣyaviṣaye etadvai paramaṃ sukhaṃ||³⁸

นอกจากจะพยายามเปลี่ยนแปลงภาษาที่ใช้กันต่อ ๆ มาแล้ว งานวัดที่แต่งขึ้นใหม่ซึ่งผู้แต่ง
มือสละไม่ต้องกังวลต่อภาษาซึ่งบัณฑิตพุทธทาสจะไว้เดิม ผู้แต่งก็มุ่งที่จะให้เป็นภาษาสันสกฤตโดย

³⁷ วิ.มทา. 4/5/6; V.I:6.

³⁸ Lal.V., p. 279.

เฉพาะเห็นได้จากพุทธจริตและเสนาภรรยานักของพระองค์สาวโฆษ เป็นต้น

การที่ภิกษุสงฆ์พยายามเปลี่ยนแปลงภาษาจากปรากฤตเดิมมาเป็นภาษาสันสกฤตที่พิจารณาจากสภาพภูมิศาสตร์เป็นหลัก อาจมีเหตุผลอื่นรวมอยู่ด้วยซึ่งจะกล่าวถึงข้างหน้า

การเปลี่ยนแปลงภาษาดังกล่าวนี้มักจะทำกันหลายคน หรือทำในเวลาต่าง ๆ กันผู้เรียบเรียงตรวจสอบก็ต่างกันแม้ในคัมภีร์เดียวกัน เพราะระดับภาษาไม่สม่ำเสมอ บางคัมภีร์ค่อนข้างไปทางสันสกฤต บางคัมภีร์มีปรากฤตอยู่มาก บางคัมภีร์แต่งด้วยภาษาสันสกฤตปานฉินี้ล้วน เอ็ดเจอร์ตันได้จัดกลุ่มคัมภีร์ โดยพิจารณาจากภาษาปรากฤตซึ่งมีผสมอยู่เป็นหลัก ดังนี้³⁹

ระดับที่ 1 ภาษาทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองใช้ภาษาสันสกฤตผสมปรากฤต คัมภีร์ที่จัดอยู่ในระดับนี้ได้แก่มหาวังสุต บางตอนของภิกษุประวัติพระกะในศึกษาสมุจจะชาดกสั้น ๆ ที่จัดพิมพ์ในภาคผนวกของชาดกมาลา

ระดับที่ 2 ร้อยกรองใช้ภาษาสันสกฤตผสมปรากฤต แต่ร้อยแก้วโดยมากเริ่มภาษาสันสกฤต ระบบเสียงและการสร้างคำของภาษาปรากฤตมีน้อยมาก คัมภีร์ในระดับนี้ได้แก่ สัทธรรมปณทริกสูตร จลิตวิสูตร คัมภายหสูตร (รวมทั้งภัทราจารี) ภาศยปริวรรต ๓ คัมภีร์สูตร ราชฎรपालปริปกจจา สุขาวตีหสูตร สมัทธิราชสูตร สุวรรณประภาโชตตมสูตร กุทานวรรค และเกือบจะทั้งหมดของศึกษาสมุจจะ

³⁹ BHSGD, I: xxv ff. cf.

Lamotte, History of Indian Buddhism, pp. 574-593 ff.

John Brough, "The Language of The Buddhist Sanskrit Texts,"

BSOAS 16 (1954) : 367-368.

ระดับที่ 3 ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองใช้ภาษาสันสกฤตปาลินี รูปภาษาปรากฏจะมีน้อยหรือแทบไม่มี ถ้ามีผสมเข้ามา จะเป็นรูปแปลกไปทันที คัมภีร์ในระดับนี้ได้แก่มูลสารวาสตีวาทวินัย ทิวยามาน อวทานศตกะ ปราติโมกษสูตร (ของสารวาสตีวาท) วัณฺษุสํมูลกลปะ โพธิสัตตวณฺมิ อัญญาหํสริกาปรัชญาปารมิตาสูตฺร มหามายูรี ภิกษุณีกรรมวจนา กรรมวิมังค์ กรรมวิมังโคปเทศ การันทวยุหสูตร ลังกาวตารสูตร วัชรเจทิกาสูตฺรและชาดกมาลา

คัมภีร์เหล่านี้ โดยเฉพาะที่อยู่ในระดับที่ 1 และ 2 มีภาษาปรากฏผสมอยู่มากบ้างน้อยบ้างแล้วแต่คัมภีร์ ชื่อที่เรียกว่าภาษาสันสกฤตผสมปรากฏนั้นเรียกโดยรวม ด้วยปรากฏที่เข้าไปผสมมีหลายภาษา นักปราชญ์ต่าง ๆ ในสมัยหลังเมื่อพบ ศึกษา จนถึงตรวจสอบต้นฉบับเพื่อจัดพิมพ์ในโอกาสต่าง ๆ เรียกชื่อภาษาแตกต่างกัน เช่น ภาษาสันสกฤตผสม (Mixed Sanskrit) ภาษากึ่งสันสกฤต (Quasi-Sanskrit) ภาษาคาถา (The Language of the Gāthās) ภาษาสันสกฤตพันทาง (Hybrid Sanskrit) นอกจากนี้ บางคนก็หมายถึงเป็นภาษาประเภทหนึ่งซึ่งใช้รูปภาษาสันสกฤตและปรากฏเกือบเท่ากัน⁴⁰ ภาษาสันสกฤตหยาบยังไม่มีการขัดเกลา (Unrefined Sanskrit)⁴¹ ภาษาสันสกฤตในพุทธศาสนา (Buddhist Sanskrit)⁴²

⁴⁰ ดูรายละเอียดใน

Lamotte, History of Indian Buddhism, p. 574.

Navendra Nath Bhattacharyya, History of Researches on Indian Buddhism, (New Delhi : Munshiram Manoharlal Publishers Private Ltd, 1981), p. 9.

⁴¹ S.M.Katre, Prākṛit Language and their Contribution to India Culture, (Delhi : Bharatiya Vidya Bhavan, 1945), p. 3.

⁴² John Brough, " The Language of The Buddhist Sanskrit Texts,"

ภาษาสันสกฤตพหุทางในพุทธศาสนา (Buddhist Hybrid Sanskrit)⁴³

สาเหตุของการเปลี่ยนภาษา

เมื่อกล่าวโดยสรุป สาเหตุของการเปลี่ยนภาษาอาจเป็นด้วยสาเหตุใหญ่ 2 ประการ

1. สภาพแวดล้อมบังคับ กรณีภาคเหนือหรือภาคตะวันตกเฉียงเหนือ จะมีสภาพแวดล้อมเหมาะแก่การเปลี่ยนแปลงด้วยเป็นดินแดนที่พระเวทและภาษาสันสกฤตรุ่งเรือง* ดังกล่าวข้างต้น นอกจากนั้น ทางภาคตะวันออกเฉียงใต้เคยเป็นที่มั่นของพุทธศาสนาตั้งเดิม เมื่อสิ้นราชวงศ์เมารยะก็ขาดพระราชูปถัมภ์ พระเจ้าปุชยมิตรตั้งชักรังเกียจภิกษุสงฆ์นอกจากนั้น ยังพยายามส่งเสริมภาษาสันสกฤตให้แพร่หลายในหมู่ประชาชนด้วย⁴⁴

BSOAS 16 (1954) : 368.

* กล่าวกันว่า ดินแดนในแถบภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังเป็นแหล่งกำเนิดคัมภีร์อุปนิษัทด้วย

ดู Khosla, History of Buddhism in Kashmir, p. 24.

⁴³ Edgerton, Buddhist Hybrid Sanskrit : Language and Literature, p. 1.

⁴⁴ การที่ภาษาสันสกฤตกลับมาเป็นที่สนใจในรัชสมัยพระเจ้าปุชยมิตร ซึ่งปกครองแคว้นมคธราว 180 ปี ก่อน ค.ศ. มีนักปราชญ์กล่าวถึงมากมาย เช่น

Gustav Roth, "Particular Feature of the Āryan Mahāsāṃghika-Lokottaravādins and their Importance For Early Buddhist Tradition," in Die Sprache der ältesten buddhistischen Überlieferung : The Language of The Earliest Buddhist Tradition, herausgeber, Heinz Bechert, pp. 78-93.

Warder, Indian Buddhism, pp. 345-347.

Edward Conze, A Short History of Buddhism, (Bombay : Chetna Ltd, 1960), p. 42.

ความพยายามในการเปลี่ยนภาษาให้เป็นสันสกฤตจึงน่าจะสมแก่เหตุการณ์ในระหว่างนั้น

2. อิทธิพลทางการเมือง ในช่วงสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช พุทธศาสนาได้รับพระราชูปถัมภ์ในด้านต่าง ๆ ด้วยพระเจ้าอโศกมหาราชทรงเป็นพุทธมามกะ ทำให้พุทธศาสนาแพร่หลายมาก แต่ต่อจากสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช พระเจ้าปุषยมิตรซึ่งเป็นอดีตนพราชกษัตริย์เป็นผู้ปกครองระหว่างนี้ ได้ทรงสนับสนุนให้ภาษาสันสกฤตแพร่หลายยิ่งขึ้น ส่วนหนึ่งเพื่อเชิดชูศาสนาพราหมณ์ให้เจริญรุ่งเรือง พระองค์ตั้งข้อรังเกียจภิกษุสงฆ์จนถึงมีพระราชโองการให้กำจัดภิกษุสงฆ์ด้วยวิธีการอันรุนแรง⁴⁵ ทำให้พระสงฆ์ต้องอพยพจากดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือไปหาที่มั่นในที่อื่น ๆ

ในยุคสมัยพระเจ้าปุषยมิตรดังกล่าวนี้ ภาษาปรากฤตที่เคยท่องจำหรือสวดปากเปล่ากันมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลคงจะพินสมัยหรือเลิกใช้ในชีวิตประจำวัน หรืออาจไม่เป็นที่สนใจเรียนรู้เท่าภาษาสันสกฤต ดังนั้นนิยายอื่น ๆ หลายนิยายจึงอาจตั้งใจจะหันไปใช้สันสกฤตโดยตรง

ในกรณีนี้ การใช้ภาษาสันสกฤตก็อาจไม่ใช่จำกัดอยู่แต่ในภาคเหนือหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือดังกล่าวข้างต้น อาจแพร่หลายไปในทุกภาคของประเทศ

Lamotte, History of Indian Buddhism, pp. 356-357.

etc.

⁴⁵ ทิพยวาทานระบุว่าพระเจ้าปุषยมิตรรังเกียจภิกษุสงฆ์จนถึงตั้งคำห้าแต่ละรูปโดยประทานรางวัล 100 ทินาร์แก่ผู้ถอดหัวภิกษุมาได้

Divyā., p. 434.

yāvad rājā puṣyāmitras̄ caturangabalakāyaṃ samṇāhyitvā
bhagavacchāsanam vināśyisyāmīti kukkutārāmaṃ nirgataḥ...yo
me śramaṇāśiro dāsyati tasyāham dīnāraśatam dāsyāmi...||

เทียบกับคัมภีร์อื่น ๆ ที่เอต.เจอรต้นอ้างถึงใน

Lamotte, History of Indian Buddhism, pp. 386-392.

ส่วนสาเหตุของการที่ภาษาในแต่ละคัมภีร์มีปรากฏตะปนอยู่มากบ้างน้อยบ้าง ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะแยกเป็น 2 กรณี

กรณีที่ 1 ข้อความนั้นเดิมแยกองค์จำและถ้อยทอดก็มาด้วยภาษาปรากฏ ดั้งเดิมร่องรอยปรากฏชัดจึงมีอยู่

กรณีที่ 2 ผู้แต่งอาจารย์ภาษาปรากฏเดิมเอาไว้ ทั้งนี้ อาจจะสะกดกัการจดจำเพราะชินหูกับที่เคยจดจำมาด้วยภาษาปรากฏมาแต่เดิม หรือไม่เช่นนั้น การคงรูปภาษาปรากฏเดิมเอาไว้ก็อาจเป็นสิ่งจงใจเพื่อแสดงว่า คำสอนในหมู่คณะของเรามีความเก่าแก่ดั้งเดิมว่าเชื่อถือมาช้านาน ทั้งนี้เพราะคำสอนของพุทธศาสนาเดิมบันทึกด้วยภาษาปรากฏเป็นหลัก

กรณีที่ 3 เป็นด้วยความสามารถของผู้เปลี่ยนแปลงหรือเรียบเรียงใหม่แต่ละคัมภีร์แตกต่างกัน ผู้เปลี่ยนหรือผู้เรียบเรียงอาจจะมีพื้นฐานความรู้แตกต่างกัน บางท่านอาจชำนาญภาษาปรากฏที่แต่งพุทธวจนะไว้แต่เดิมแต่ไม่ชำนาญสันสกฤตบ้าง แต่ละท่านมีแนวหรือลีลาการเขียนต่างกันบ้าง นอกจากนั้นถ้าคัมภีร์เป็นเรื่องเดียวกัน แต่ช่วงเวลาจารตต่างกันก็ในสำเนาและเวลาต่างกัน ลักษณะภาษาโดยรวมในคัมภีร์ก็อาจมีต่างกันเพราะอาจมีการแต่งเติมต่างจากกันไปบ้าง

อย่างไรก็ดี ผู้เรียบเรียงน่าจะมีความรู้ภาษาสันสกฤตอยู่พอสมควร การที่คัมภีร์บางคัมภีร์ยังมีภาษาปรากฏผสมกับสันสกฤตอยู่มาก เช่น มหาวิสต์ ส่วนหนึ่งก็อาจจะเห็นว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้เน้นในเรื่องภาษามากเท่าเนื้อหา แม้จะผสมกันก็ยังสามารถทำความเข้าใจได้อยู่

* คัมภีร์เดียวกันแต่ระดับภาษาไม่เท่ากัน เอ็ดเจอร์ตันยกตัวอย่างเช่น สัทธรรมปุณฑริกสูตร ฉบับที่ค้นพบที่นครแห่งเวอรกิสลาของจีนจะมีรูปภาษาปรากฏผสมอยู่มากกว่าสัทธรรมปุณฑริกสูตรที่ค้นพบที่ประเทศเนปาล ดู

BHSGD.1: 6.

cf. John Brough, "The Language of the Buddhist Sanskrit Texts,"

BSOAS 16 (1954) : 357.

Lamotte, History of Indian Buddhism, p. 576.

ปัญหาในตัวภาษา

สิ่งที่ตามมาเมื่อพบภาษาก็คือ นักปราชญ์ต่าง ๆ พยายามวิเคราะห์ที่มาของภาษาที่น้อยอย่าง กว้างขวางว่าภาษาดังกล่าวเป็นภาษาอะไร เหตุไรการมาจึงผสมกันระหว่างภาษาสันสกฤตกับ ปรากฏ เมื่อประมวลความคิดทั้งหมดแล้ว สรุปได้ 2 ความคิดหลัก คือ

1. เห็นว่าภาษามผสมดังกล่าวนี้เป็นภาษาถิ่นหนึ่งหรือเป็นภาษาที่ใช้กันในถิ่นใดถิ่นหนึ่ง มี ลักษณะเป็นภาษามผสมกันระหว่างสันสกฤตและปรากฏ ใช้พูดกันในช่วงศตวรรษที่ 2 ก่อน ค.ศ. ผู้มี ความคิดเช่นนี้ คือพรพรสัท ศาสตรีย (Haraprasād Śāstrī)⁴⁶ และ ที.ดับเบิลยู.ริส เดวิดส์ (T.W.Rhys Davids)

เดวิดส์ให้เหตุผลว่า การผสมกันเกิดจากการที่เอาภาษาซึ่งใช้ในพิธีบูชาผู้ และตายไป แล้วมาใช้ปะปนกับภาษาถิ่นในกลุ่มชาวฮินดูในแคว้นที่สันสกฤตกลายเป็นถิ่นนิยมในช่วงหลังสมัยราชวงศ์ เมารยะ เมื่อภาษานี้เป็นที่นิยมขึ้นและแพร่ภาษานี้ ให้ละทิ้งกับอิทธิพลศาสนา การใช้ภาษาสันสกฤตผสม ในพุทธศาสนาจึงมีตามมา⁴⁷

2. ฝ่ายที่เห็นว่าภาษามผสมนี้ เป็นภาษาถิ่นที่จำกัดในวงวรรณคดี⁴⁸ ภาษามผสมเกิดจาก

⁴⁶ อ้างถึงใน Mhvst.tr.s., I: xi.

⁴⁷ Davids, Buddhist India, pp. 136-139. cf.

Egerton, Buddhist Hybrid Sanskrit : language and literature, p. 2.

⁴⁸ ตามมติ เรอญู ใน

Renou, Histoire de la Langue Sanskrit, p. 222.

L'hybide ne sauit être le fait d'auteurs peu cultivés, qui auraient été inaptes à atteindre au Sanskrit correct. C'est une littéraire sans base réelle, comme tant d'autres de niveau mayen-indien.

การที่พุทธศาสนาเข้าไปเผยแพร่ ในดินแดนแถบภาคตะวันตกหรือภาคตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย การเปลี่ยนแปลงภาษาได้เกิดขึ้นตามความนิยมของยุคสมัยและสถานที่ เนื่องจากภาษาปรากฤตเดิม เลิกใช้ในชีวิตประจำวัน ในขณะที่ภาษาพระเวทได้รับการยกย่องในสังคมอารยันชั้นสูงซึ่งชาวอารยัน เชื้อถือมานาน แม้ประชาชนทั่วไปจะเลิกใช้ในชีวิตประจำวันแล้ว แต่ทว่าเมื่อมีผู้เชี่ยวชาญรวบรวมระเบียบเป็นแบบแผนไวยากรณ์เป็นภาษาล้านสกฤต กลายเป็นภาษาที่ไม่ตายในทาง วิชาการผู้คนที่ให้การยกย่องเป็นภาษาชั้นสูงมากขึ้น⁴⁹

เมื่อถึงมณฑลได้แผ่ขยายไปในแถบที่ผู้นิยมยกย่องภาษาล้านสกฤต ส่งจึงจำต้อง เปลี่ยนแปลงภาษาปรากฤตดั้งเดิมให้เป็นภาษาล้านสกฤต สรุปแล้วแนวความคิดที่ 2 นี้ ไม่ใช่ถือว่า เป็นปรากฏการณ์ทางภาษาซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามธรรมชาติ แต่เป็นภาษาเขียน บางส่วนก็แต่งเป็น สันสกฤตล้วน บางส่วนก็พยายามทำให้เป็นสันสกฤตจากเดิมที่เป็นปรากฤต ผู้เห็นด้วยกับมคธีมีมากกว่ามติแรก เช่น เอมิล เซนา (Emile Sénart), จอห์น บร็อฟ (John Brough), เมารีซ วินเทอร์นิทซ์ (Maurice Winternitz), เอตีเยน ลามอตต์ (Étienne Lamotte), เอ็ดเวิร์ด เจ. โทมัส (Edward J. Thomas), เฮ็ท เคิร์น (H. Kern), และ เอ.บี.คีท (A.B. Keith)⁵⁰ เป็นต้น

ผู้วิจัยเห็นว่าประเด็นภาษานี้ พิจารณาได้ 2 ประเด็น

ประเด็นที่ 1 ในแง่ที่เป็นภาษากัน ถ้าจะกล่าวโดยรวมว่าภาษาล้านสกฤตผสมในคัมภีร์

⁴⁹ H. Hern, *Manual of Indian Buddhism*, (Delhi : Motilal Banarsidass, 1974), p. 4.

⁵⁰ Lamotte, *History of Indian Buddhism*, pp. 576, 582-583.

Winternitz, *History of Indian Literature*, II: 226-227.

John Brough, "The Language of the Buddhist Sanskrit Texts,"

BSOAS 16 (1954) : 351 ff.

Thomas, *The History of Buddhist Thought*, p. 264.

Keith, *A History of Sanskrit Literature*, pp. 14-17 ff.

ต่าง ๆ เป็นภาษาถิ่นเดียวคงเป็นไปได้ยาก เพราะภาษาสันสกฤตผสมปรากฏอยู่ในบางคัมภีร์เช่น ในมหาเวสต์และภิกษุวินัยของนิกายโลโกตตราวาท มหาสังฆิกะ มีความสับสนทางไวยากรณ์มาก โดยธรรมดา ภาษาสันสกฤตและปรากฏคัมภีร์มักเป็นเครื่องหมายรู้เนื้อความ เมื่อวิภัตติคหลักษณ์สับสน ความได้ยาก นอกจากนั้นยังมีข้อบกพร่องจากสาเหตุต่าง ๆ เช่น การจารผิดพลาดมาก น่าจะเป็นสิ่งแสดงว่าภาษาคงกล่าวล้าสมัยไปแล้ว หรือตายไปแล้วในช่วงที่จารลงเป็นลายลักษณ์อักษร

อย่างไรก็ดี เนื่องจากภาษาเขียนดังกล่าวมีพื้นฐานมาจากภาษาพูด ดังนั้นก็อาจมีบางส่วนในบางคัมภีร์มีความเหมือนหรือใกล้เคียงกับสำเนียงพูดถิ่นใดถิ่นหนึ่งได้

ประเด็นที่ 2 เมื่อพิจารณาช่วงที่ภาษาถิ่นเกิดขึ้น จะเห็นว่าภาษามีการแบ่งยุคสมัยชัดเจน ในระยะแรกสงฆ์ใช้ปรากฏเป็นหลัก ต่อมาภาษาสันสกฤตผสมปรากฏมีใช้ในสามศตวรรษแรกของ ค.ศ. เมื่อถึงต้นสมัยราชวงศ์คุปตะ คือคริสต์ศตวรรษที่ 4 (ราวพุทธศตวรรษที่ 9) การใช้ภาษาสันสกฤตแบบปาลินีในวรรณคดีพุทธศาสนาเข้ามาแทนที่ภาษาปรากฏและภาษาสันสกฤตผสม⁵¹

ลำดับช่วงสมัยที่ใช้ภาษาสันสกฤตผสมและสันสกฤตปาลินี แสดงให้เห็นว่า ภิกษุมีความพยายามที่จะใช้ภาษาสันสกฤตบันทึกคำสอน คัมภีร์ใดที่เข้าลักษณะว่ามีหลายถวหรือเปลี่ยนมาแต่ภาษาปรากฏ คัมภีร์นั้นก็จะมีลักษณะภาษาปรากฏเต็มปะปนอยู่มาก คัมภีร์ใดที่ตั้งขึ้นใหม่ โดยเฉพาะที่เป็นงานของนิกายมหายาน ภาษาที่ใช้ก็เป็นภาษาสันสกฤตแบบปาลินีเป็นส่วนใหญ่

เพราะฉะนั้น เมื่อกล่าวโดยรวม ภาษาสันสกฤตผสมทั้งหมดยังมีลักษณะเป็นภาษาเขียน เพราะอย่างน้อยที่สุดก็เป็นการผสมกันของสองภาษาขึ้นไป

เมื่อพิจารณาจำเพาะกรณีคัมภีร์ลลิตวิสตระ จะเห็นว่าหลักไวยากรณ์ภาษาส่วนมาจลงรอยกับสันสกฤตปาลินี โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เป็นร้อยแก้ว ส่วนร้อยกรองภาษามีลักษณะทางปรากฏอยู่มาก กรณีนี้ กล่าวได้ว่าร้อยกรองดังกล่าวเป็นสำนวนที่ส่วนที่ผู้เรียบเรียงคงลักษณะปรากฏเอาไว้ อาจจะช่วยความเคยชินที่เคยท่องจำและสวดกันมา หรือไม่เช่นนั้นก็เป็นด้วยฉันทลักษณ์บังคับ

นอกจากนี้ ยังมีข้อน่าประกอบการพิจารณาดังนี้

1. พระพุทธเจ้าไม่ได้จำกัดคำสอนพุทธวจนะไว้ด้วยภาษาใดภาษาหนึ่ง ถ้าเป็นความ

⁵¹ ดูรายละเอียดใน

จำเป็นในแต่ละท้องถิ่นเหล่าสาวกก็สามารถกระทำได้ เหตุผลนี้ เป็นเหตุผลในทางภูมิศาสตร์หรือสภาพแวดล้อม เทียบได้กับการเปลี่ยนแปลงไปสู่ภาษาสิงหลในยุคนสมัยพระภิกษุเถระ และการเปลี่ยนมาเป็นภาษามาลีอ์ครั้งในยุคนสมัยพระพุทธโฆสะ

2. ลลิตวิศตระ เป็นคัมภีร์ที่แต่งเติมจากสำนวนเดิมของนิกายสรวาสตีวาท หลักฐานทางเดรวาทบาสีกกล่าวว่านิกายสรวาสตีวาทแยกจากเดรวาทดั้งเดิมในช่วงศตวรรษที่ 3 ก่อนค.ศ.⁵² มีข้อความในคัมภีร์สังสกะกล่าวว่หลังจากสรวาสตีวาทแยกไปแล้ว ก็ร่วมกับนิกายอื่น ๆ 17 นิกายทำลายข้ออรธธรรรม ได้ทำการรวบรวม (พุทธวจนะ) ในสายของตนขึ้น ในการนี้ได้คัดลอกบางส่วนซึ่งยากออกไป ทั้งกฎเกณฑ์ไวยากรณ์ของภาษาเดิมในเรื่อง นามะ ลิงค์ การแต่งประโยค และรูปแบบในการแต่งได้ทำกฎเกณฑ์ไวยากรณ์ดั้งเดิมขึ้นให้ชัด (เป็นอย่างอื่น)⁵³

คัมภีร์สังสกะนี้ แสดงให้เห็นว่าพุทธวจนะเดิมๆ ฝ่ายเดรวาทบาสีกได้รวบรวมไว้แล้ว แต่ที่นิกายอื่น ๆ รวมทั้งสรวาสตีวาทเปลี่ยนแปลงโดยการ

⁵² Dps., p. 37; Khvs., pp. 28-29.

cf. Thomas, The History of Buddhist Thought, p. 264.

⁵³ Dps., p. 37.

Mahīṃsāsakānaṃ dve bheda	aparakālamhi jāyatha
Sabbatthavādā Dhammaguttā duvidhā bhijjittva bhikkhavo	
Sabbatthavādā Kassapikā	Kassapikā Saṃkantikā
Suttavādā tato aññā	anupubbena bhijjātha
ime ekādasā vādā	paḥhinnā theravādato
atthaṃ dhammaṃ ca bhindīsu	ekadesaññi ca saṃgahaṃ
gaṇṭhiṃ ca ekadesamhi	chaddetvāna akāsu te
nāmaṃ linggaṃ parikkhāraṃ	ākappakaraṇāni ca
pakatibhāvaṃ vijahetvā	taññi ca aññā akāsu te
sattarasa bhinnavādā	eko vāco'abhinnako

1. ทำลายข้อรรดข้อธรรม (อตถิ ธมฺมญฺจ ภิกฺขิสฺสุ)

2. ตัดบางส่วนที่ยากออกไป (คณฺหฺริญฺจ ฉทฺเตตฺวา)

แล้วรวบรวมพุทธวจนะไว้โดยไม่ว่าถึงถึงกฎเกณฑ์การแจกนามและ ลิงค์ การแต่งประโยคและรูปแบบในการแต่ง (นามํ ลิงฺคํ ปริกฺขารํ อากุปรุคฺคานิ จ ปกัฏฺถาวํ วิสฺเสตฺวา ตญฺจ อญฺญํ อภิสฺส เต) ทั้งยังแสดงว่านิกายอื่น ๆ ทั้ง 17 นิกาย⁵⁴ ใช้ภาษาไม่ถูกใจยากแก่การบันทึกพุทธวจนะในสายของตน ๆ

ข้อมูลทางที่หวังจะนับเป็นข้อมูลทางเถรวาทบาลีล้วนแต่เป็น กรณีย์ระบุว่านิกายอื่น ๆ อีก 17 นิกายทำลายข้อรรดข้อธรรมอาจจะ เป็นความเห็นในแง่อดีต กระทั่งกัต การที่ภิกษุสงฆ์ในนิกายนี้ เปลี่ยนแปลงภาษาเดิมของคัมภีร์ไป เป็นอย่างอื่นดังที่กล่าวข้างต้น อาจมีทางทำให้คิดได้ว่า พุทธวจนะเดิมที่แต่งเป็นสูตรด้วยภาษาปรากฤตในช่วงที่ภิกษุสงฆ์ยังไม่แตกแยกเป็นนิกายแขนงต่าง ๆ นั้น น่าจะมีเป็นหลักเป็นฐานอยู่ แม้ว่าพระพุทธเจ้าจะทรงอนุญาตให้เหล่าสาวกเรียงพุทธวจนะด้วยภาษาของตน ๆ แต่พุทธวจนะที่พระองค์ตรัสด้วยพระองค์เองบ้าง เหล่าสาวกแต่งไว้เป็นสูตรบ้างก่อนที่ จะถ่ายทอดให้ท่องจำแพร่หลายในสังฆมณฑลก็น่าจะมีอยู่บ้าง หากสงฆ์จะเลือกให้มีการท่องจำเพื่อถ่ายทอดหรือสวดพร้อมกันในคราวใดคราวหนึ่ง จนถึงหากจะจัดสังคายนา ก็น่าจะรวบรวมสำนวนที่ดัดสุดเอาไว้

ด้วยเหตุนี้ การเปลี่ยนแปลงไปเป็นภาษาใด ๆ ของนิกายสรรพาสติวาทตามปริบทข้างต้น น่าจะหมายถึงเปลี่ยนไปจากภาษาปรากฤตเดิม ทั้งนี้เพราะเนื้อหาเดิมซึ่งเป็นสมบัติส่วนรวม ถ่ายทอดกันสืบมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลมีเป็นหลักเป็นฐานน่าเชื่อถือมาตลอด ถึงหากจะหันไปใช้ภาษาอื่นก็ คงไม่เป็นไปโดยปัจจุบันทันด่วน หากค่อยเป็นค่อยไปแล้วแต่เงื่อนไขในแต่ละนิกาย เห็นได้ว่าเวลาผ่านไปถึง 3 ศตวรรษ จึงได้มีวรรณคดีพุทธศาสนาภาษาสันสกฤตล้วนเข้ามาแทนที่

sabbevatthārasa honti 'bhinnavādena te saha."

cf. Dpvs., trs., pp. 141-142.

⁵⁴ รายละเอียดทั้ง 17 นิกาย ดู

Dpvs., pp. 34-41 ff.; cf. Dpvs.trs., pp. 138-142 ff.

3. รูปแบบภาษาในคัมภีร์ แสดงให้เห็นความเป็นภาษาเขียนมากกว่าภาษาพูด ทั้งนี้อาจพิจารณาได้ 2 ประเด็นหลัก คือ

ก. ร้อยแก้ว ในลิลิตวิสูตรใช้ระบบเสียง ระบบการสร้างคำ รวมทั้งหลักไวยากรณ์ภาษาด้านอื่น ๆ ของภาษาสันสกฤตเป็นหลัก ด้วยเหตุที่ภาษาสันสกฤตมีความเป็นระเบียบโดยเคร่งครัดเพื่อให้ในวรรณคดี ภาษาจึงไม่ใช่ภาษาที่ใช้ในชีวิตประจำวันจริงของผู้คน

ข. ร้อยกรอง โดยธรรมดาไม่ว่าในภาษาไหน ๆ โอกาสที่ชุมชนจะพูดภาษาถิ่นใดถิ่นหนึ่งถูกต้องตามกฎเกณฑ์หลักเกณฑ์ในชีวิตประจำวันทั่วไปได้ ร้อยกรองเป็นส่วนที่ร้อยขึ้นเพื่อความไพเราะในทางภาษาหรือเพื่อการสวดหรือขับร้องเท่านั้น นอกจากนี้ ภาษาร้อยกรองในลิลิตวิสูตรยังมีการเปลี่ยนแปลงไป ไม่ตรงหลักไวยากรณ์สันสกฤตแบบสามัญนัก เช่น

prasādi dharmocayī sūddhasattvāḥ |

sudharmasipihāsani saṃmīṣṣamāḥ |

sabhāgadevāḥ parivārito ṛṣiḥ |

sambodhisattvebhī mahāyāśobhīḥ ||⁵⁵

รูปวิภक्ति์เปลี่ยนแปลงไปจากแบบแจกตามไวยากรณ์ คือ

ปฺรสาทิ ธฺรมโฆจฺยิ แทนที่จะเป็น ปฺรสาเท ธฺรมโฆจเย

สุธฺรมสฺหาสฺมิ แทนที่จะเป็น สุธฺรมสฺหาสฺเน

บางคำก็ตัดทั้งวิภक्ति์ ทั้งการันต์ท้ายตัวปฺราริเททิเก เช่น ผาย ในคำว่า

na sossati devo na ca mānuṣo ṛṣi |

yo māya drṣṭavātha labhate tṛptim ||⁵⁶

รูปวิภक्ति์ที่ถูกต้องควรเป็น มายา

เป็นต้น

ยิ่งภาษามีความบกพร่องทางไวยากรณ์มากเท่าใดก็ยิ่งจะสื่อความได้ยากขึ้น โดยที่ผู้สนทนาแต่การอ่านเพื่อทำความเข้าใจทำได้ยาก

⁵⁵ Ibid., p. 18.

⁵⁶ Ibid., p. 19.

4. ข้อบกพร่องอันเกิดจากการสืบทอดหรือการจารลงในใบลาน ก่อที่จะจารลง พุทธวจนะก็ผ่านการถ่ายถอดโดยการท่องจำมาเป็นเวลาหลายศตวรรษ ข้อผิดพลาดก็อาจจะมีหรือ ไม่มีก็อาจมีการต่อเติม ตกแต่ง ตลอดถึงการเปลี่ยนแปลงแก้ไข ไม่มากก็น้อย หรือหากผู้จารลง พุทธวจนะอยู่ต่างถิ่นกับภาษาที่ใช้บันทึกพุทธวจนะ ผู้จารลงก็อาจเปลี่ยนแปลงหน่วยเสียงจากหน่วย เสียงเดิมให้เป็นหน่วยเสียงที่ตนคุ้นเคยลงไป ยิ่งกาลเวลามานานไป มีการเปลี่ยนผู้จารลง สืบทอด และสถานที่เพียงไร ภาษาในคัมภีร์ก็อาจเปลี่ยนแปลงตามเพียงนั้น ทั้งนี้ รวมทั้งความผิดพลาดซึ่ง เกิดจากผู้จารด้วย

สิ่งเหล่านี้ ทำให้เห็นว่าโดยรวมแล้ว ภาษาสันสกฤตผสมที่ตกทอดมาถึงปัจจุบันนี้ มีความ เป็นภาษาเขียนมากกว่าภาษาพูด ดังนั้น รูปภาษาที่ปรากฏในคัมภีร์ลิลิตวิสูตระ จึงน่าจะไม่ใช่รูป ภาษาถิ่นเดียว หากแต่อยู่ในลักษณะเป็นกลุ่มภาษา และอาจจะรวมหลายยุคสมัยด้วย หรือมีอย่างน้อยที่สุด 2 ภาษารวมกัน ภาษาสันสกฤตผสมในลิลิตวิสูตระและคัมภีร์พุทธศาสนาอื่น ๆ จึงเป็นภาษา เขียนที่พัฒนาไปในสังฆมณฑลเท่านั้น⁵⁷

กล่าวโดยสรุป ภาษาสันสกฤตผสมเป็นภาษาที่ผสมกันขึ้นอย่างน้อย 2 ภาษาขึ้นไป และ หลายส่วนเป็นการ เปลี่ยนมาจากปรากฏเดิม โดยที่ผู้เปลี่ยนแปลงเองก็ตระหนักถึงความสำคัญในตัว พุทธวจนะดั้งเดิมอยู่*

⁵⁷ เอ็ดเจอร์ตันกล่าวว่า ไม่มีที่ภาษาที่ใช้ในการพูดจริง แต่เป็นภาษาเขียนสำหรับใช้ใน ศาสนาเท่านั้น

ดู Edgerton, Buddhist Hybrid Sanskrit : Language and Literature, p. 4.

cf. Renou, Histoire de la Langue Sanskrit, p. 222.

ผู้วิจัยเคยเรียนถาม ศาสตราจารย์ ดร. ไชย์ เบเวิร์กและศาสตราจารย์ ดร. สัตย-พรต ศาสตรี เกี่ยวกับภาษาสันสกฤตผสม ทั้งสองท่านเห็นลงรอยกันว่า สันสกฤตผสมเป็นภาษาเขียน เท่านั้น

* โทมัสได้ยกตัวอย่างกรณีของกลุ่มผู้มธินมหายานว่ามหายานก็ยอมรับว่าคำสอนของฝ่าย เถรวาทเป็นพุทธวจนะดั้งเดิม เพียงแต่ถือว่าเถรวาทเป็นเพียงพื้นฐานเท่านั้น ดู

ระยะของการใช้ภาษาในคัมภีร์พุทธศาสนา

การใช้ภาษาแต่งพุทธวจนะเท่าที่กล่าวมา จึงอาจสรุปตัวภาษาและระยะเวลาที่ใช้โดยสังเขป ดังนี้

1. ระยะของสภานิรุตติ* อยู่ในช่วง ศตวรรษที่ 5-6 ก่อนค.ศ. ใช้จนถึงรัชสมัยราชวงศ์เมารยะ ในระหว่างนี้ พระพุทธเจ้าจะทรงอนุญาตให้สาวกร้าเรียนพุทธวจนะด้วยภาษาของตน ๆ พุทธวจนะจึงอาจปรากฏอยู่ในภาษาถิ่นต่าง ๆ หลายภาษา กระนั้นก็ดี พุทธวจนะที่แต่งไว้เพื่อองค์เจ้าสวดหรือถ่ายทอดในสังฆมณฑลก็ว่าจะ เป็นภาษาที่ใช้แพร่หลายในแถบที่พระองค์ประกาศพระศาสนาอยู่ประจำเช่น แคว้นโกศล แคว้นมคธ ฯลฯ กล่าวได้ว่าระยะนี้เป็นระยะที่ปรากฏมีบทบาทมากในการรักษาพุทธวจนะ

2. ระยะของภาษาสันสกฤตผสม อยู่ในช่วง 187-151 ปีก่อน ค.ศ. ถึงคริสตศตวรรษที่ 3⁵⁶

3. ระยะของภาษาสันสกฤต ระยะนี้ อยู่ในช่วงต้นคริสตศตวรรษที่ 4 หรือราวพุทธศตวรรษที่ 9 เป็นหลักซึ่งเป็นช่วงที่พระพุทธเจ้าล้นาภิภยมหายานเจริญรุ่งเรือง การใช้ภาษาสันสกฤตอาจมีก่อนหน้านั้นแล้ว

ลักษณะของภาษาในร้อยแก้วและร้อยกรอง

ในการเปลี่ยนแปลงภาษาจากภาษาดั้งเดิมให้เป็นสันสกฤต ส่วนที่เปลี่ยนได้ง่ายคือร้อยแก้วเพราะไม่มีสัทและครุบังคับ ผู้เปลี่ยนสามารถเปลี่ยนให้เป็นภาษาสันสกฤต เท่าที่ตนจะสามารถทำได้ แต่ส่วนที่เป็นคาถาหรือร้อยกรอง เนื่องจากหากมีการเปลี่ยนแปลงหน่วยเสียงหรือหน่วยคำจากภาษาดั้งเดิมให้เป็นภาษาสันสกฤตอาจไม่เข้าคณะฉันททั้งหมัด จึงไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้

Thomas, The History of Buddhist Thought, p. 263.

* สภานิรุตติ ในที่นี้ แปลว่า ภาษาของตน ๆ ผู้วิจัยแปลงใช้จาก สภาย นิรุตติยา

⁵⁶ Ibid., pp. 568-572.

หมด ด้วยเหตุนี้ ลักษณะภาษาในร้อยกรองจึงยังหลงเหลือภาษาปรากฏเดิมอยู่มากกว่าร้อยแก้ว
 ๕๙ เหมบางกรณี เมื่อเปลี่ยนแปลงไปแล้ว หากต้องการให้ได้ฉนะอันที่เดิมก็ต้องอ่านหน่วย
 เสียงในภาษาสันสกฤตให้เป็นเหมือนหน่วยเสียงปรากฏ ยกตัวอย่างกรณีสันสกฤตผสมกับปรากฏ
 บางภาษา คือ sthita > thita เป็นต้น^{๕๙}

ดังนั้น นักปราชญ์บางท่านจึงกล่าวว่าเป็นความไม่ถูกต้อง หากจะนำกฎไวยากรณ์ปาณินิมา
 ตัดสินงานเขียนที่ใช้ภาษาสันสกฤตผสม^{๖๐}

^{๕๙} BHSCD. I: 29.

Franklin Edgerton, "Meter, Phonology, and Orthography in Buddhist Hybrid Sanskrit," JOAS 66 (1946) : 197-206.

John Brough, "The Language of The Buddhist Sanskrit Texts," BSOAS 16 (1954) : 351, 369.

Edgerton, *Buddhist Hybrid Sanskrit: Language and Literature*, pp. 67-69.

^{๖๐} Vaidya, Lal.V., p. x.

รายละเอียดว่าด้วยภาษาในฉันทลักษณ์อยู่ในบทที่ 7.